

PSYKOLOGILIITON SUOSITUS: PSYKOLOGIEN OSALLISTUMINEN KEHITYSVAMMALAIN TARKOITTAMAAN RAJOITUSTOIMENPITEIDEN KÄYTÖN ARVIOINTIIN

29.1.2018

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta sisältää vuonna 2016 voimaantulleita muutoksia, joiden tarkoituksena on ollut vahvistaa erityishuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä erityishuollon yksiköissä^{1,2,3,4}. Erityishuollossa voidaan käyttää rajoitustoimenpiteinä kiinnipitämistä, aineiden ja esineiden haltuunottoa, henkilöntarkastusta, lyhytaikaista erillään pitämistä, välttämätöntä terveydenhuollon antamista vastustuksesta riippumatta, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttöä päivittäisissä toiminnoissa tai vakavissa vaaratilanteissa, valvottua liikkumista sekä poistumisen estämistä.

Rajoitustoimenpiteiden käytön edellytyksenä on, että tehostetun palveluasumisen yksiköllä on käytettävissään riittävä lääketieteen, psykologian ja sosiaalityön asiantuntemus vaativan hoidon ja huolenpidon toteuttamista ja seurantaan varten. Psykologeilla on siten keskeinen rooli, kun erityishuollossa suunnitellaan ja arvioidaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Psykologiliitto katsoo, että psykologien tulee ammattikuntana suhtautua myönteisesti tähän tehtävään. Kunnissa on veloitettu myös psykologeja, jotka eivät työskentele lähtökohtaisesti kehitysvammahuollossa, osallistumaan rajoitustoimenpiteiden käytön suunnitteluun ja arviointiin. Tämä suositus koskee erityisesti näitä psykologeja, mutta on käytettävissä soveltuvin osin myös kehitysvammahuollossa työskentelevien psykologien osalta.

Psykologiliitto esittää kantanaan seuraavaa:

Psykologista asiantuntemusta tarvitaan rajoitustoimenpiteiden käytön suunnittelussa ja arvioinnissa esimerkiksi seuraavien kysymysten suhteen:

- Kykeneekö asiakas tekemään hoitoaan ja huolenpitoaan koskevia ratkaisuja ja ymmärtämään käyttäytymisensä seurauksia? Keskeistä on arvioida asiakkaan kykyä ymmärtää syy-seuraussuhteita, harkintakykyä ja kykyä säädellä omaa käyttäytymistään.
- Onko rajoitustoimenpiteen käyttäminen välttämätöntä asiakkaan tai muiden henkilöiden terveyden tai turvallisuuden suojaamiseksi tai merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi?
- Olisiko sovellettavissa muita, rajoitustoimenpidettä lievempiä keinoja?
- Jos rajoitustoimenpide kohdistuu alaikäiseen, miten tulee huomioiduksi alaikäisen etu ja hänen kehitystasonsa?
- Mitä rajoitustoimenpiteen käytön aikana tapahtui, miten se soveltui tilanteeseen?
- Miten voidaan jatkossa välttää rajoitustoimenpiteen käyttö?
- Miten voidaan edistää rajoitustoimenpiteelle vaihtoehtoisten toimintatapojen kehittämistä ja käyttöönottoa jatkossa?

Tehtävän vaatima asiantuntijuus edellyttää perehtyneisyyttä kehitysvamma-alan erityiskysymyksiin koulutuksen, erityisalaan liittyvän työkokemuksen ja työnohjauksen sekä muiden erityisalalla työskentelevien asiantuntijoiden kanssa tehtävän yhteistyön kautta. Rajoitustoimenpiteiden suunnittelussa ja arvioinnissa tulee ottaa huomioon seuraavat näkökohdat:

1. Itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen osallistuminen asettaa korkeat vaatimukset psykologin ammattieettiselle tiedostamiselle. Psykologin tulee noudattaa rajoitustoimenpiteiden arviointitehtävän, kuten kaikkien työtehtäviensä vastaanottamisessa Pohjoismaiden psykologien ammattieettisiä periaatteita, mihin velvoittaa myös Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä. Psykologi ottaa vastaan vain sellaisia työtehtäviä, tarjoaa sellaisia palveluja ja käyttää sellaisia menetelmiä, joihin hän on pätevä koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella.
2. Psykologilla tulee olla kehitysvammaisuuteen, kyseessä olevaan toimintayksikköön ja lain¹ soveltamiseen riittävä asiantuntemus.
3. Mikäli psykologilla ei ole ennestään erityisosaamista kehitysvammaisten erityishuollon asiakkaiden erityiskysymyksiin liittyen, on huolehdittava siitä, että tarvittava lisäkoulutus ja työnohjaus järjestetään asianmukaisesti.
4. Psykologin on voitava toimia aidosti osana asiakkaan rajoitustoimenpiteiden käyttöä arvioivaa moniammatillista työryhmää⁵. Tämä edellyttää, että psykologi voi osallistua työryhmän tapaamisiin ja keskustella asiakkaan asioista muiden työryhmän jäsenten kanssa.
5. Psykologin tulee tosiasiallisesti tuntee kyseessä oleva asiakkaan asumis-/hoitoyksikkö, sen toiminta ja asiakkaat.⁵
6. Psykologin tulee ottaa arviossaan huomioon sekä asiakkaan oma näkemys että hänen kanssaan säännöllisesti työskentelevien henkilöiden ja omaisten näkemykset. Erityishuoltoa tulee toteuttaa aina ensisijaisesti yhteisymmärryksessä erityishuollossa olevan asiakkaan kanssa^{1,2}. Kehitysvammaista asiakasta ei arvioinninkaan osalta tule samastaa hänen vammaansa, vaan tunnistaa ennen muuta hänen yksilöllisyytensä, ihmisyytensä ja inhimilliset tarpeensa.
7. Psykologin tulee voida käyttää arvion tekemisessä monipuolisesti psykologiseen tutkimukseen kuuluvia menetelmiä (haastattelu, havainnointi, testit ym. niihin verrattavat menetelmät sekä tutustuminen tarvittavin osin asiakasta koskevaan aiemmin tuotettuun kirjalliseen materiaaliin).
8. Psykologin on tärkeää tehdä yhteistyötä muiden kehitysvamma-alan psykologien kanssa ja hankkia aktiivisesti konsultaatiota, koska uuteen lakiin liittyvät yksityiskohdat ovat paikoin monimutkaisia ja tulkinnanvaraisia.
9. Psykologilla tulee olla riittävästi työaikaa tehtävän tekemiseen. Mikäli rajoitustoimenpiteen arviointitehtävä osoitetaan psykologille ilman, että huolehditaan asianmukaisesti tehtävien

priorisoinnista sekä niiden kokonaismäärän sovittamisesta, on uhkana työn laadun heikentyminen ja psykologin työssäjaksamisen vaarantuminen. Työajan riittävyyden varmistaminen on ensisijaisesti työnantajan vastuulla, mutta psykologin on huolehdittava siitä, että hän välittää työnantajalle tiedon tehtävän vaatimasta ajasta ja mahdollisista ajankäytöllisistä ongelmista.

10. Jos kehitysvammahuollon yksikön käytettävissä ei ole sellaista psykologia, jolla olisi tarvittava asiantuntijaosaaminen rajoitustoimenpiteen suunnitteluun ja arviointiin osallistumiseksi, voidaan käyttää ostopalvelua, useamman yksikön yhteistä psykologia tai konsultaatiotyötappaa. Konsultaatiossa kehitysvammaisuuteen perehtynyt psykologi konsultoi, mutta kirjallisen arvion laatii psykologi, jolla on mahdollisuus tavata asiakas ja seurata rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Suosituksen laatimiseen ovat osallistuneet Kehitysvamma-alan, Koulupsykologien ja Perusterveydenhuollon psykologien ammatilliset työryhmät. Tekstin on tarkastanut Psykologiliiton ammattieettinen lautakunta.

¹Laki kehitysvammaisten erityishuollosta
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>

²Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160381>

³Sosiaali- ja terveysministeriön muistio kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muutosta koskevan lain perusteluista 21.6.2016
<http://stm.fi/documents/1271139/2044491/Muistio+kehitysvammalain+muutosta+koskevista+perusteluista+7.6.2016.pdf/19378aa0-f297-4d7d-a42a-3d940764d841>

⁴Kehitysvammalakiin on lisätty itsemääräämisoikeuden vahvistamista ja sen rajoittamisen edellytyksiä koskevat säännökset. Sosiaali- ja terveysministeriö. Kuntainfo 3/2016.
http://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kuntainfo_3-2016+26.5.2016.pdf/a111d84f-2afa-4cfa-a21c-38c6d7a6149e
http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/kuntainfo-mika-muuttuu-kehitysvammalaissa-

⁵Kysymyksiä ja vastauksia uudesta kehitysvammalaista. Sosiaali- ja terveysministeriö 17.10.2016
<http://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kysymyksi%C3%A4+ja+vastauksia+kehitysvammalain+10.6.2016+voimaantulleesta+muutoksesta.pdf/96d041d7-9433-451e-a61e-ceeeac0493f>